

ЦЪРКОВНО-НАЦИОНАЛНОТО ДВИЖЕНИЕ НА БЪЛГАРИТЕ ОТ ДОБРУДЖА (30-ТЕ ГОДИНИ НА XIX В. ДО 1878Г.)

Мирослав Георгиев

Малко са историците, които са оставили отпечатък в историята на Добруджа особено през възрожденския период. За това бих искал да започна с цитат на проф. сър Джордж Кларк, който много добре описва този исторически проблем. „Историците от последното поколение не очакват подобна перспектива. Те разчитат работата им да бъде измествана отново и отново. Смятат, че знанието за миналото се предава по наследство чрез един или повече човешки умове, че то бива „обработено „ от тях и по тази причина не може да се състои от прости и слепи атоми, неподлежащи на промяна... Изследването изглежда безкрайно и някои нетърпеливи учени търсят убежище в скептицизма или най-малкото в учението, че след като всички исторически съждения включват личности и гледни точки, то всяко едно от тях е толкова добро, колкото и другото и „обективна“ историческа истина не съществува“ .¹

Църковно-националната борба е едно от най-характерните явления в освободителното движение на българите през Възраждането. Духовната и икономическата власт на Цариградската патриаршия над християнските народи се е преплела през XIX в. все по-тясно с панелистическите стремежи и домогвания на гръцката буржоазия. Тяхната политика се е превърнала в сериозно препятствие за осъществяването на националнополитическите идеи на българския народ. Поради това и всенародното движение за църковна независимост целели не само самостоятелна българска църква, а преди всичко национална еманципация и признаването на българите като отделна нация в Османската империя. Хегемон в тази борба е

---

¹ The New Cambridge Modern History, I Cambridge University Press, 1957

създаващата се българска буржоазия, която разкъсва многовековната традиция на църковното единство и увлича след себе си българския народ.

Първите прояви на църковно-националната борба в Добруджа възникнали в края на 40-те години на XIX в. До тогава, както пише проф. П. Ников, „национални противоречия и изобщо въпрос за националности не е имало. Църковната мантия на Цариградската патриаршия е обгръщала и покривала всички православни, без разлика на език и народ. Българите са имали там, дето проявявали нужда и съзнание, свободно своя език в църква или училище..., гърците – своя език, а гагаузите – турски“.² Тази констатация е правилна в основни линии за района на Добруджа, но тя не трябва да се абсолютизира, защото макар до 40-те години на XIX в. да липсват църковно-национални конфликти, налице било отдавнашно натрупване на антигръцки настроения вследствие на икономическия на икономическия и духовен гнет, които постепенно водели до конфронтация с гръцкото духовенство³. Все пак през втората четвърт на XIX в., когато се полагали основните на българското училищно и църковно дело, не съществувал ярко изразен антагонизъм с гръцкото духовенство.

Показателен е примерът с Балчик, където през 1845 г. била построена църквата „Св. Никола“. В своята автобиография тукашният български първенец Кою Райчов разказва: „... И тай като са по омножиха балгарити, намислихми да си направим черкова и Балчик като Варненска епархия прибегнахме до Варненската владика Негово Первосвещ. Йосиф, родом българин, отечеството му Серес. Той като ни чуи гласа, приени са всяко благодарение като ни помогна чрез правителството да си правим черкова, помогна ни с пари и ни извади и едно позволение от варненския паша да си направим идна попска каща... и я нарекохме храм на свети Никола сас помуща на околните сила балгарски.“⁴ Съдействие им оказал и балчишкият мюдюрин Мехмед Харачеиолу. В Хаджиоглу Пазарджик, където нямало нито един грък, става обратното – църковният певец и учител Никола Нейков изпълнява богослужението на гръцки език.

Изобщо през 30-те и 40-те години на XIX в. откриването на български църкви и училища, както и употребата на български език в тях не среща организирана съпротива от гръцките владици.

² Ников, П. Българското Възраждане във Варна и Варненско. Митрополит Йоаким и неговата кореспонденция, С., 1934, с.47

³ Маркова, З. Българското църковно-национално движение до Кримската война. С., 1976, с.26 и сл.

⁴ НБКМ БИА, II А 2508, л. 1

Около 1848 г. учителят Янко п. Г. Дивитаков заменил гръцкото богослужение в Хаджиоглу Пазарджик със славянско; през 1850 г. Никола Ив. Бацаров извършил същото в Мачин. „ Тамошните българи мя посрещнаха и приеха – пише Бацаров – с такова възхищение и радост, като че доде при тях Вторий Мессия и спасител в тоя град на българщината, която беше потъпкана от гърцизма. И то не че имаше там много гръцко население, но защото нямаше учени българи, които да са стегнат и да удовлетворят желанието на живущите там, събрани от разни места преселници българи.⁵ И тук промяната станала без съществени мъчности освен преодоляване силата на навика и слабата съпротива на единствения грък Алекси Георгиев, който бил убеден да се съгласи на славянското богослужение⁶. В селата Алмалий и Айдемир, Силистренско, имало български църкви от времето на Руско-турската война през 1828-1829г. , но редица години в тях се служело на гръцки и влашки език. Една към 1850-1851 г., подбудени от Райко Ил. Блъсков, тукашните българи изискали митрополит Дионисий да им ръкоположи български свещеници⁷. Явно е, че в различните селища на Добруджа въпросът за езика на богослужението се решавал в зависимост от нуждите и главно от наличието на подготвени учители и свещеници.

Първият симптом за настъплението на елинизма представлява изземването на църквата в Балчик и закриването на българското училище. Това станало през 1848 г. , когато митрополит Йосиф бил заменен от гръцкия владика Порфирий. В цитираната вече автобиография Кою Райчов продължава: „На 1848г. Йосиф Варненски владика са промени и доди на неговото место владика Порфирия, гръц, и негова протосингел Агатангел, български гонител, забра да тарси причина да изгони българския език от черковата свети Никола, подбуди някои от други във Варна гагаузи, напоени от грацизма, като прибави и в Балчик пет-шес мина гарци беломорци, които беха дошли в Балчик да купуват жита, бекери, които съществуват и дору до днес, сас силата на владиката Порфирий изгониха ни българския епитроп и балрския поп Иоана и българския учител Стойка и продадоха българските книги на Саталмашката черкова и сас парите копиха гарски книги и тъй като ни обсебиха черковата сас силата на тос български гонител варненски протосингел и продължаваши да ни клевети прет

⁵ НБКМ БИА, ф. 328, Описание на биографията ми, с. 25

⁶ Пак там, 26-32

⁷ Цариградски вестник, г. 6, №283, 30 юни 1856 г. 8, №360, 1 ян. 1858; №370, 15 март 1858; г.9, №425, 4 апр. 1859; България, ред. Притурка №3, 14 септ. 1859; г.2, №62, 25 май 1860.

правителството...“⁸ Случаят е достатъчно красноречив, за да характеризира началото на новата църковна политика.

През 40-те години на XIX в., след продължителна конфронтация между възобновената гръцка държава и Цариградската патриаршия настъпило помирение. Националистическите амбиции на гръцката буржоазия и особено на тази част от нея, която останала извън пределите на Гърция, увлекли и кръговете от Вселенската патриаршия, която започнала да изоставя обединителните функции на църквата и се поставила полека-лека в служба на панелинизма. Смяната на варненските митрополити показва, че този курс започвал да се прилага и в североизточните български земи. Още по-очевидно той бил потвърден със закриването на българското училище и църква в Балчик. Естествено това предизвикало реакция на българите която след излизането на султанския хатихумаюн от 1856г. станала още по-силна и непоколебима. Обещанията за църковни реформи, от които най-съществено било намерението да се премахнат църковните налози и владичината и да се заменят със заплати, обнадедило твърде много българи, импулсирало техните национални стремежи.

В Силистра искането на българите да им се разреши славянско четене в едната половина на църквата срещнало присмех и категоричен отказ от гръцкото духовенство. Това мобилизирало българското общество. Виждайки се многолюдни и силни в своето мнозинство, те решили да секат не клоните, а корените на злото. На няколко тайни събрания силистренски първенци начело с Ради Тодоров и Гено Чолаков взели решение да се откажат от Дионисий и включвайки се във всенародните усилия за църковна независимост, да искат от Портата и Патриаршията отстраняването му. За да има по-голяма сила и убедителност, тяхното прошение било подписано и от българското население в окръжието. Калипетровският учител Райко Ил. Блъсков успял да събере хиляди подписи-печати под колективната молба⁹.

При това в града пристигнал и нов управител, който вникнал в молбите на българите. „Тая голяма чест окуражи твърде много българското население. В града българите захванаха да никнат като гъби. Които досега още се гърчеха и не искаха да се покажат за българи, сега свободно изказваха рода си. Един от най-влиятелните граждани, стълб на гърцизма дотогава, прикрит българин, на име Атанасаки Къроолу,

⁸ НБКМ БИА, II А 2508, л. 2

⁹ Иванов, Ат., Р. Ил. Блъсков, Ю. Ненов, Автобиографии. С., 1979, с. 83 сл.

като ап. Павла отфърли се от гърците и до край черковния въпрос и до живот бе един от най-доблестните защитници на българските правдини.“¹⁰

През есента на 1857г. молбата на силистренци била изпратена до Патриаршията. Заедно с това в „Цариградски вестник“ били публикувани остри материали срещу Дионисий, изнасяли се злоупотреби на църковни средства, изнасяли се злоупотреби на църковни средства, подкупи за венчавания и др.¹¹ След като искането на силистренци било отхвърлено от Патриаршията, те се обърнали към Портата. Изпратеният комисар обаче, преди да свърши проверката заминал за Русе. За там се отправил и депутация на силистренските българи. Но вместо справедливост някои от тях били затворени и престояли до два месеца в затвора. Завръщането на бившия управител Ибрахим паша укрепило позициите на Дионисий. Негова опора станали от инертност, страх или невежество неколцина от българските чорбаджии по селата, както и власите, от които той събрал подписи в своя защита. Прогонването на Р. Блъсков и арестуването на някои от българските водители усмирили временно обстановката¹². Но самочувствието на българите вече било друго и още през 1859г. те повдигнали въпроса за построяването на своя национална църква¹³.

Негодуванието от произволите на Дионисий обхващало постепенно и останалите райони на Добруджа. На исканията на българите за свои свещници той им изпращал компрометирани личности, които с неморалното си поведение и пиянство предизвиквали възмущението на българското население. Една кореспонденция от Тулча от 5. IX. 1859 г. съобщава: „Гръцкият им владика фанариотин мрази и хули българският език. За да принуди селяните да изоставят матерния си език, той им дава гръцки или влашки даскали. Той ходи като хайдутин от село на село, прави влашка литургия и зема по двеста и триста гр.; осветява за 1700 гроша осветени църкви и ферман парасъ по 1000 гр. Такова нещо ся случи особито в селото Горно Чамурлу. Едно момче като поиска да ся ужени, той ся възпретна да изискува 600 гр. Та слези до 350.“¹⁴

Критиката преминала и в областта на финансово-икономическия гнет. Гръцкият владика бил изобличен, че събира от населението най-различни данъци и такси – вула

¹⁰ Пак там; Цариградски вестник, г. 8, № 337, 3 май 1858.

¹¹ Пак там, г. 6, №321,23 март 1857; № 332, 8 юни 1857; г. 8, №370, 15 март 1858.

¹² Цариградски вестник, г. 8 №364, 1 февр. 1858; № 367, 22 февр. 1858; г. 9, №402, 25 окт. 1858

¹³ България, г. 1, №31, 24 окт. 1859; №35, 21 ноем.

¹⁴ Пак там, г. 1, №26, 19 септ. 1859

парасъ, парусия и други,¹⁵ че увеличава непрекъснато техния размер. Цената на вула за първо венчило нараснала от 18 на 45 гр., за второ – от 100 на 300 гр. Все от финансови подбуди Дионисий поощрявал и строителството на църкви. За получаването на ферман от османската власт за техния строеж той събирал по 2000-3000 гроша, които после присвоявал¹⁶. Владиката прибягвал и до драстични мерки. В с. Аракел, Тулчанско, наскоро заселено от български преселници, протосингелът събирал с помощта на заптиета по 13 гр. Владичина, а на които не били в състояние да платят вземали котлите, дрехите и други „В това село – заключава дописникът – българите дошли от Бесарабия и ся преселили тука уш за добро.“¹⁷ Подобен бил случаят и в с. Мурадие, Мачинско, образувано през 1857- 1858г. от бесарабски българи. Османското правителство им дало земя и ги освободило за 6 години от всякакви данъци. Дионисий обаче още през първата година изпратил заптиета за събиране на владичината, които тукашните българи прогонили. Начело със своя векилин Атанас Попович те заявили, че никога не ще го допуснат в селото и занапред ще признават само българската църква в Цариград¹⁸.

Драматично се развил българо-гръцкият църковен конфликт и в Балчик. След присвояването от гърците през 1848г. на българската църква Кою Райчов подарил едно от търговските си здания за училищни нужди. Това училище с ферман от 1851г. било превърнато в църква. Но гърците посегнали и на нея. За да си спестят неприятностите, българите предлагали в църквата да се чете от едната страна на гръцки, а от другата на български. К . Райчов се обърнал към учителя Никола Златарски в Търново да им изпрати „свещеник-двуязычник“. Който да чете на български и на гръцки¹⁹. Гърците обаче отхвърлили този компромис и под покровителството на варненският митрополит Порфирий заплашили с кръвоприлитие. Така в края на ноември 1858г. българите били прогъдени и от тази църква. По-късно им се разрешило да внесат църковнославянски книги, докато през 1862 г. църквата била окончателно присвоена от гърците²⁰. Преполовяването на XIX в. отминава за църковния живот в Добруджа с нарастваща възбуда в отношенията между българското население и гръцката църковна власт.

¹⁵ Маркова, З. За икономическият гнет на фанариотското духовенство в борбата на българския народ срещу него до Кримската война. – ИИИ, 21, 1970, 203-218.

¹⁶ България, г. 4, №23, 17 септ. 1862; Македония, г. 3, №16, 15 март 1869г.

¹⁷ България. Г. 2, №66, 21 юни 1860.

¹⁸ България, г. 2, №82,12/14 окт. 1860.

¹⁹ АБАН, ф.8 (Никола Златарски), писмо от 21окт. 1858.

²⁰ НБКМ БИА, II А 2508, л. 2-3; Цариградски вестник, г.8 №364, 1 февр. 1858;г.9:№401, 18 окт. 1858;№405, 15 ноем 1858; №422, 14 март 1859

Борбата на българите за самостоятелна църква представлява второто масово движение на българското Възраждане. След 30-те години на XIX в. в Добруджа зачестяват стълкновенията с гръцките духовници, защитаващи интересите на Цариградската патриаршия. Тази борба има за цел признаването на българската нация в рамките на Османската империя, в която се включват и българите от района на Добруджа.

THE CHURCH-NATIONAL MOVEMENT OF THE BULGARIANS FROM DOBROGEA (THE 1930S UNTIL THE CRIMEAN WAR)

Miroslav Georgiev

The first decisive victory in the struggle for national emancipation of the Bulgarian people was the conquest of church-national independence. After the 30s of the XIX century, clashes with Greek clergy defending the interests of the Constantinople Patriarchate became more frequent in Dobrogea. The struggle of the Bulgarians for an independent church was the second mass movement of the Bulgarian Revival. This struggle aims to recognize the Bulgarian nation within the Ottoman Empire, which includes Bulgarians from the region of Dobrudja.